

EKSTREMIZM BILAN BOG'LIQ HOLATLAR LINGVISTIK EKSPERTIZASI

Soliyeva Nargisa Abdixamitovna

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat

o'zbek tili va adabiyoti universiteti tadqiqotchisi, X.Sulaymonova nomidagi
ekspert-kriminalistika markazi bosh eksperti, birinchi darajali yurist.

E-mail: sevinchhkl@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10049662>

ANNOTATSIYA

Ekstremizm bilan bog'liq holatlar jahon hamjamiyatini har doim qo'rquvga solgan tahlikali vaziyatlarni yuzaga keltiradi. Shu boisdan ijtimoiy tarmoqlar orqali uzatilayotgan xabar mazmunida ekstremizm g'oyalarini oldindan aniqlash, xavfning bartaraf etilishiga yordam beradi. Maqolada ekstremizm bilan bog'liq holatlar va ularni ekspertiza qilishning nazariy metodologik asoslari xususida so'z boradi.

Kalit so'zlar: ekstremizm, terrorizm, irqchilik, ekspertiza, lingvistik ekspertiza, qonuniylik, targ'ibot.

Ekstremizm tushunchasi turli fan sohalarida ko'rib chiqiladi, xususan, yuridik, siyosatshunoslik, lingvistika shular jumlasidandir. Tadqiqotning asosiy qismi- qonun bilan bog'liq holatlarga to'g'ri keladi. "Ekstremizm" tushunchasiga ta'rif berishda nazariy ilmiy ishlarga tayangan holda, shuningdek, tegishli huquqiy hujjatlar qoidalari va leksikografik manbalardan olingan ta'riflarga tayangan holda turlicha yondashuvlarni taqdim etamiz.

Ekstremizm so'zining lug'aviy ma'nosi izohli lug'atlarda o'z aksini topgan. Bu odatda ekstremal qarashlar va choralarga (odatda siyosatda) sodiqlik sifatida tushuniladi. "Ekstremizm"ning huquqiy ta'rifi xalqaro hujjatda ham mustahkamlangan hujjatlar va O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlarida ham o'z aksini topgan. "Ekstremizm" tushunchasi yuridik atama sifatida O'zbekiston Respublikasi qonunchiligida muvofiq, ekstremizm — hokimiyatni zo'rlik bilan egallab olishga yoki hokimiyatni majburan ushlab turishga, shuningdek, konstitutsiyaviy tuzumni majburan o'zgartirishga qaratilgan har qanday harakat, davlat, shuningdek, jamoat xavfsizligiga zo'ravonlik bilan tajovuz qilish, shu jumladan, yuqorida ko'rsatilgan maqsadlarda noqonuniy qurolli tuzilmalar tashkil etish yoki ularda ishtirok etish va Tomonlar milliy qonunchiligiga muvofiq javobgarlikka tortish.

Ekstremizm deganda, jumladan, quyidagilar tushuniladi:

- ijtimoiy, irqiy, milliy yoki diniy adovatni qo'zg'atish;
- eksklyuzivlik, ustunlik yoki pastlikni targ'ib qilish;
- shaxsning ijtimoiy, irqiy, milliy, diniy yoki lisoniy mansubligi yoki dinga munosabati asosida;
- shaxs va fuqaroning ijtimoiy, irqiy, milliy, diniy yoki lingvistik mansubligiga, dinga munosabatiga qarab huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini buzish;
- bu harakatlarni amalga oshirish yoki ochiq ekstremistik materiallarni ommaviy tarqatish, shuningdek, ommaviy tarqatish maqsadida ularni tayyorlash yoki saqlashga ommaviy chaqiriqlar.

Qonunda "ekstremistik materiallar" tushunchasi ham mavjud. Bular ekstremistik faoliyatni amalga oshirishga chaqiruvchi yoki bunday faoliyatni amalga oshirish zarurligini asoslovchi yoki yoqlovchi boshqa ommaviy axborot vositalarida e'lon qilish uchun mo'ljallangan hujjatlar yoki ma'lumotlardir.

E.I. Galyashinaning ta'kidlashicha, ekstremistik materiallar quyidagi xususiyatlarga ega bo'lishi kerak:

- “turli ommaviy axborot vositalaridagi hujjatlar yoki ma'lumotlar;
- bu materiallar nashrga mo'ljallangan bo'lishi kerak;
- ekstremistik faoliyatni amalga oshirishga chaqiruvni o'z ichiga olgan materiallar;
- ekstremistik faoliyatni amalga oshirish zaruratini asoslovchi yoki yoqlovchi materiallar;
- Germaniya milliy sotsialistik ishchilar partiyasi, Italiya fashistik partiyasi rahbarlarining asarlari;
- milliy va (yoki) irqiy ustunlikni asoslovchi yoki oqlaydigan yoki har qanday etnik, ijtimoiy, irqiy, milliy yoki diniy guruhni to'liq yoki qisman yo'q qilishga qaratilgan urush yoki boshqa jinoyatlarni sodir etish amaliyotini oqlaydigan nashrlar”.¹

E.I. Galyashina to'g'ri ta'kidlaydiki, agar nashrda irqiy va (yoki) milliy ustunlikni hech bo'lmaganda qandaydir asoslash (ya'ni faktlar, jiddiy ishonchli dalillar bilan qo'llab-quvvatlanadigan), shuningdek, ularni oqlash (ya'ni, to'g'ri, joiz deb tan olinishi) mavjud bo'lsa, ustunlik yoki har qanday etnik, ijtimoiy, irqiy, to'liq yoki qisman yo'q qilishga qaratilgan har qanday jinoyatlar ham hisoblanishi mumkin.

Shuni ta'kidlash kerakki, sud-lingvistik ekspertiza o'tkazilayotganda ko'pincha muayyan faoliyat turiga tegishli chaqiriqlarni (to'g'ridan-to'g'ri va bilvosita) qidirish amalga oshiriladi. Bizningcha, nafaqat diniy sabablarga ko'ra adovat qo'zg'ashga qaratilgan murojaatlarni, balki ushbu faoliyat uchun “asos” yoki “asos”ni o'z ichiga olgan bayonotlarni ham izlash kerak.

Siyosatshunoslik va huquq nuqtai nazaridan “ekstremizm” nima? T.V. Gubayevaga ko'ra., ekstremizm – “bu noqonuniy xatti-harakatlar tizimi, federal qonun bilan taqiqlangan deb atalmish og'zaki kompozitsiyalar, ularning umumiy xususiyat so'z va / yoki unga hamroh noqonuniy foydalanish hisoblanadi onga kiritish uchun tilga oid bo'lmagan belgilar (tasvirlar, imo-ishoralar), buzg'unchi g'oyalar va psixologik munosabat.”²

S.S. Borisov ekstremizmni “noqonuniy mavjudni haddan tashqari rad etish natijasida amalga oshirilgan faoliyat va konstitutsiyaviy tuzum asoslarini majburan o'zgartirishga qaratilgan, hokimiyatni egallab olish, jamiyatda nafrat yoki adovatni qo'zg'atish ma'lum bir irqqa, millatga (etnosga) yoki munosabatga mansub diniy harakatlarda ifodalangan jinoiy faoliyatning bir turi” deb ta'riflaydi.³

Ekstremizmning yana bir huquqiy ta'rifi A.G. Nikitin tomonidan aytiladi. Tadqiqotchining ta'kidlashicha, ekstremizm psixologik, muayyan ijtimoiy munosabatlarga va ularning ishtirokchilariga mafkuraviy va xulq-atvor elementlariga salbiy ta'sir etish shakli. A.G. Nikitin “qonun doirasidagi ekstremistik faoliyat” va “ekstremizmni qonunga qarshi mafkura sifatida” farqlaydi. Qonun doirasida ekstremistik faoliyat — bu mavjud ijtimoiy munosabatlarga va

¹ Галяшина, Е.И. Лингвистик экстремизма: В помощь судьям, следователям, экспертам [Текст] / Е.И. Галяшина. – М.: Юридический Мир, 2006. – 96 с.

² Губаева, Т.В. Судебная экспертиза по делам об экстремизме [Электронный ресурс] / Т.В. Губаева. – Режим доступа: http://siberiaexpert.com/publ/satti/stati/sudebnaja_ekhsptertiza_po_delam_ob_ekstremizme_t_v_gubaeva/4-1-0-163 – (25.08.2012).

³ Борисов, С.С. Преступления экстремистской направленности: проблемы законодательства и правоприменения [Электронный ресурс]: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / С.С. Борисов; Московский университет МВД России.–М., 2012.–46 с.– Режим доступа: http://siberiaexpert.com/news/prestuplenija_ekstremistskoj_napravlenosti_problemy_zakonodatelstva_i_pravoprimenenija/2012-03-30-431 – (25.08.2012).

ularning ishtirokchilariga qonun bilan taqiqlanmagan, shuningdek, inson va fuqaroning ajralmas huquq va erkinliklarini ta'minlash nuqtayi nazaridan yo'l qo'yiladigan ekstremal baholashga asoslangan ijtimoiy faol qonuniy xatti-harakatlar. Qonun doirasidagi ekstremistik faoliyat hech qanday huquqbuzarlik belgilarini o'z ichiga olmaydi va tegishli himoya hamda davlat tomonidan muhofazalangan qonuniy xatti-harakatlar sifatida qaralishi mumkin. Ekstremizm aksil-huquqiy mafkura sifatida amaldagi qonunning shaxs, jamiyat va davlat hayotiy ehtiyoj va manfaatlarini qondirishning universal vositasi sifatidagi qiymatini inkor etuvchi qarashlar va g'oyalar tizimidir. U jamiyat tomonidan erishilgan huquqiy qadriyatlarini rad etadi va buning o'rniga atrofdagi dunyo obyektlarini baholashning o'ziga xos mafkuraviy tizimini taklif qiladi, noadekvat, qabul qilinishi mumkin bo'lmagan (yakka shaxs, ijtimoiy guruh va umuman jamiyat uchun) postulatlar va ko'rsatmalar. Bunday mafkura "fuqarolik jamiyati va qonun ustuvorligi institutlarini yo'q qilishga intiladi, huquq va erkinliklarning buzilishiga olib keladi.

References:

1. Musulmonova K. Anonim xatlar bo'yicha lingvistik ekspertiza //Збірникнауковихпраць SCIENTIA. – 2021.
2. Musulmonova K. Matn muallifining individual xususiyatlarini aniqlash bo'yicha lingvistik ekspertiza//Zamonaviy dunyoda innovatsion tadqiqotlar: Nazariya va amaliyot. – 2022. – T. 1. – №. 20. – С. 53-56.
3. Макаров В.И., О.С.Макарова . ОПРАВДАНИЕ ТЕРРОРИЗМА: ВОПРОСЫ ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ// Ученые записки Новгородского государственного университета имени Ярослава Мудрого. № 8 (33). 2020
4. Musulmonova K. Matn avtorizatsiya bilan bog'liq holatlar bo'yicha o'tkazilgan lingvistik ekspertiza ishlari natijalari//Збірникнауковихпраць SCIENTIA. – 2021.
5. Bhatia, Tej K., and William C. Ritchie. "Multilingualism and Forensic Linguistics." *The Handbook of Bilingualism and Multilingualism* (2012): 671-699.
6. Губаева, Т.В. Судебная экспертиза по делам об экстремизме [Электронный ресурс] / Т.В. Губаева. – Режим доступа: http://siberiaexpert.com/publ/satti/stati/sudebnaja_ekspertiza_po_delam_ob_ekstremizm_e_t_v_gubaeva/4-1-0-163 – (25.08.2012).
7. Борисов, С.С. Преступления экстремистской направленности: проблемы законодательства и правоприменения [Электронный ресурс]: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / С.С. Борисов; Московский университет МВД России.–М., 2012.–46 с.–Режим